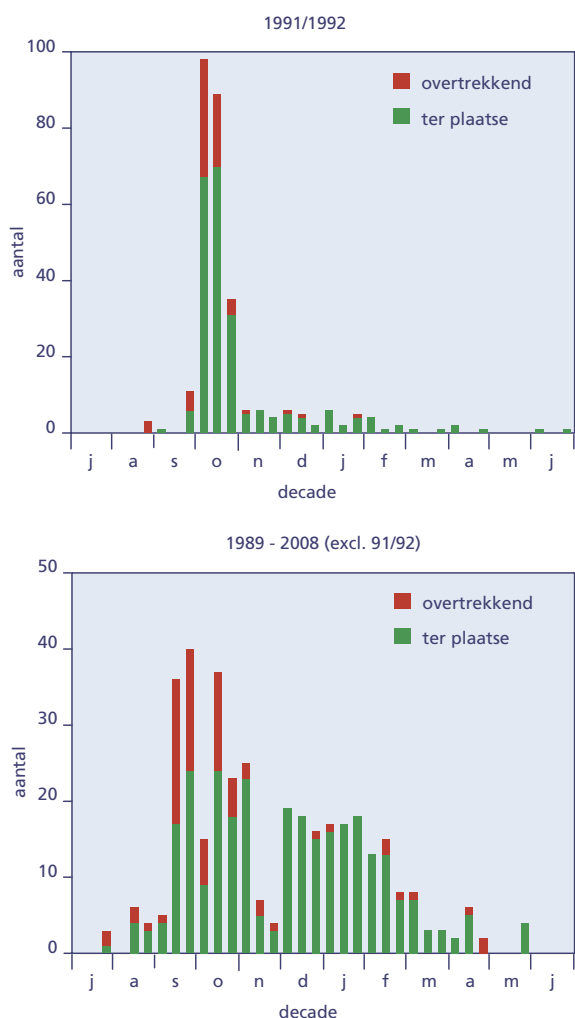

Notenkrakerinvasie laat op zich wachten

Op twee achtereenvolgende dagen in september 2008 werden voor het eerst sinds 1999 weer eens grotere aantallen trekkende Notenkrakers gezien op Falsterbo, de bekende trektelpost in het uiterste zuidwesten van Zweden. Dit zorgde direct voor enige spanning in ons land: zouden we een invasie krijgen? Het is echter bekend dat de vogels die wij zien niet altijd vanuit Scandinavië komen maar ook een oostelijker herkomst kunnen hebben. Daarom wordt hieronder de trek op Falsterbo vergeleken met de aantallen in ons land. Hierbij zijn o.a. 503 waarnemingen gebruikt uit de database van het Bijzondere Soorten Project niet-broedvogels (BSP) en 642 waarnemingen van Waarneming.nl (gegevens tot en met oktober 2008).

Notenkraker, Horst (Lb), 31 oktober 2008.
Foto: Patrick Palmen

Figuur 1. Aantal per decade waargenomen Notenkrakers in 1991/92 en in de overige jaren in de periode 1989-2008.

Twee ondersoorten

Notenkrakers van de 'diksnavelige' Europese ondersoort *Nucifraga caryocatactus caryocatactus* broeden in naaldbossen (fijnspar, zilverspar, arven) in Europees-Rusland, Noord-Europa en de midden- en hooggebergten van Centraal-Europa. De grootste aantallen broeden in Zuid-Zweden en de Baltische Staten (25.000-60.000 paren). De dichtstbijzijnde broedgebieden liggen in de Ardennen (c. 200 paren) en Noordrijn-Westfalen (300-600). De noten van de hazelaar zijn een belangrijke voedselbron voor deze aansprekende soort. Invasies, in gang gezet doordat naaldbomen in sommige jaren weinig zaad dragen (zoals in 2008 in de Alpen), betreffen gewoonlijk vogels van de Siberische 'dunsnavelige' ondersoort *N. c. macrorhynchos*, broedvogel in de taiga vanaf de Oeral tot het uiterste oosten van Siberië. Er zijn in ons land echter ook vier vondsten bekend van de Europese ondersoort. Beide ondersoorten zijn in het veld niet of nauwelijks met zekerheid te onderscheiden; de Dunsnavelnotenkraker heeft een langere, slanke snavel (lengte vrijwel gelijk aan kop) en een gemiddeld bredere witte staartband. Tijdens de grootste (beschreven) invasie in ons land, in 1968, werden beide ondersoorten aangetroffen. Wellicht sluiten Europese 'Diksnavelen' (voornamelijk standvogels) zich aan bij langstrekkende Siberische vogels (invasiegasten).

Invasiegast en incidentele broedvogel

De invasie van najaar 1968, die voortduurde tot in 1969, moet zeer indrukwekkend geweest zijn. De vogels arriveerden opvallend vroeg in ons land, met in augustus-begin september meer dan 2000 ex. per decade (tiendaagse periode). In totaal werden 6000 waarnemingen bekend en maar liefst 100 ringvangsten (met terugmeldingen uit Frankrijk). Gezien de sterke doorstroming moeten er meer dan 10.000 vogels bij betrokken zijn geweest. Wat te denken van 92 langstrekkende vogels op één dag (23 augustus 1968, Vlissingen)! Ondanks c. 65.000 uren trektellen is het in

augustus-november 2000-07 geen enkele tel-post gelukt meer dan één vogel te zien op een dag (totaal 8 vogels gemeld). Andere, (veel) kleinere invasies werden in de vorige eeuw vastgesteld in 1900, 1911, 1913, 1954, 1971, 1977, 1985 (Dutch Birding 10: 92-93) en 1991 (zie figuur 1, 3).

Na de invasie van 40 jaar geleden broeden in ons land in 1969 minimaal 1-4 paren (nestvondst Ulvenhout NB, verdachte waarnemingen Drenthe, Zeeland). Ook na de kleine invasie van 1977/78 waren er wellicht broedgevallen. De laatste melding van een zich territoriaal gedragende Notenkraker stamt uit 1996 (5 maart en 16 april zingend Boswachterij Appelscha Dr; W. van Manen). Dat de invasie in 1968 al in augustus piekte, is opmerkelijk. Gebruikelijker zijn invasies die in de herfst beginnen en in oktober pieken, zoals in het laatste jaar met een kleine invasie, 1991 (figuur 1). De eerste vogels verschenen toen eind augustus en na de piek in eerste twee decaden van oktober nam het aantal weer snel af. Alle andere jaren sinds 1989 laten een gelijkmatiger voorkomen zien met een piek in september-oktober en – na een 'dip' in november – iets lagere aantallen in december-februari. Gaat het aanvankelijk deels om overtrekkende vogels, in de wintermaanden blijven Notenkrakers met enige regelmaat langere tijd pleisteren. In maart-juli is de Notenkraker zeer zeldzaam. Van terugtrek in het voorjaar is weinig te merken, ook niet na een grote invasie. Dit komt door een andere trekbaan en wellicht grote sterfte (in 1968/69 liefst 887 dode vogels ingeleverd bij preparateurs). In de database van Trektellen.nl zit dan ook slechts één voorjaarswaarneming (Breskens, 25 maart 1984).

Verspreiding 1989-2008

De afgelopen 20 jaar werd de soort in alle provincies gezien (figuur 2). De meeste pleisteraars zijn in de oostelijke helft van het land gezien (zie bijv. Drenthe), overtrekkende vogels naar verhouding het meest in de westelijke helft van het land (o.a. duinstreek).

Notenkraker, Horst (Lb), 31 oktober 2008.
Foto: Patrick Palmén

Grotere groene stippen betreffen – vaak bijzonder tamme - vogels die langere tijd op één plaats verbleven. Een voorbeeld is de vogel in Veenendaal van 28 december 1995 tot en met 16 maart 1996.

Via Falsterbo naar Nederland?

In 19 recente winters (1989/90 – 2007/08) werden in 11 jaren 1-10 vogels gezien en in 7 jaren 11-60 exemplaren. Alleen in 1991/92 was er een kleine invasie (222) (figuur 3). Nadat er in september 1991 door Nederlanders veel 'trekkende' vogels in Falsterbo gezien werden, verbleven er in oktober tientallen in ons land (SOVON-Nieuws 1992 nr. 1). De 'officiële' tellers in Falsterbo noteerden echter in augustus-november slechts 13 trekkende Notenkrakers (20-21 september, www.skof.se; zie ook figuur 3). Notenkrakers staan erom bekend dat ze meerdere malen de zee op kunnen vliegen maar weer terugkeren naar het vasteland. Mogelijk zorgde dit gedrag voor verwarring onder de bezoekers. Anderzijds is het hoge aantal in Nederland een aanwijzing dat er wel flinke verplaatsingen geweest zijn maar deze vogels hoefden natuurlijk niet via Falsterbo gevlogen te hebben.

Dat blijkt ook uit figuur 3. Forsere aantallen in Falsterbo (zie bijv. 1975, 1986, 1988) staan zeker niet garant voor mooie Nederlandse aantallen. De vogels zullen in deze jaren na het bereiken van Denemarken en Duitsland wellicht aldaar zijn blijven pleisteren of pal zuid zijn gaan vliegen. Daar tegenover staat dat er in bijvoorbeeld 1996/97, maar vooral 1991/92, in ons land relatief veel Notenkrakers gezien werden zonder voorafgaande trek in Falsterbo. Wellicht vlogen de (Siberische) vogels toen via de Baltische staten en Polen-Duitsland. Soms gaat goede trek in Zuid-Zweden wel degelijk samen met relatief veel vogels in Nederland (1977/78, 1985/86, 1994/95 en 1995/96).

Notenkrakers in september-oktober 2008

Op 7 en 8 september werden in Falsterbo voor het eerst sinds 1999 weer eens grotere aantallen trekkende Notenkrakers gemeld (90 resp. 102). Gezien foto's ging het waarschijnlijk om eerste kalenderjaar vogels (K.M. Olsen). De trek zette echter niet door, want tot begin november werd nog slechts één losse vogel gezien. In de weken na de twee fraaie tellingen werden in ons land enkele kortstondige (al dan niet zekere) waarnemingen bekend nabij Denekamp Ov, Emmen Dr, Bostel NB en Arnhem Gl. Vanaf 10 oktober tot in november werd vrijwel dagelijks wel ergens in het land een Notenkraker gemeld. Waarnemingen stammen o.a. van

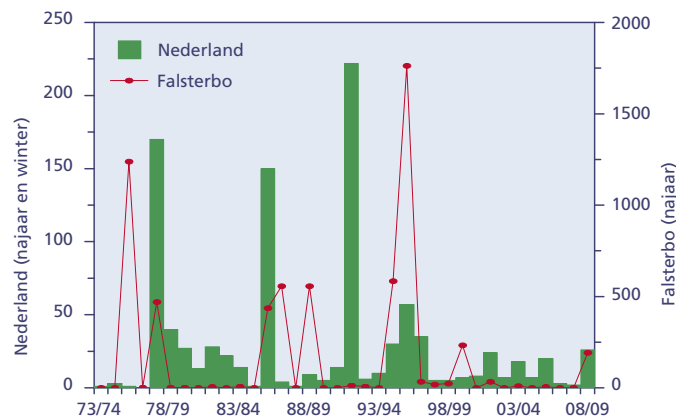
de Eemshaven Gr, Meijendel ZH (2 samen overvliegend), Dalfts Ov, Holterberg Ov, het Fochteloërveen Fr, Nolderveld Dr, Zwolle Ov, Haarzuilens Ut en Veenendaal Ut. Langdurige pleisteraars zaten er in het Dijkwater in de Wieringermeer NH (11-14 oktober), Lewenborg-Groningen (14-20 oktober), Delfzijl (vanaf 29 oktober tot in november) en bij Horst Lb (vanaf 23 oktober tot in november).

Dat Notenkrakers, in tegenstelling tot wat de naam doet vermoeden, niet alleen noten op het menu hebben staan bleek uit waarnemingen in het Dijkgatsbos (greep een hoornaar uit de lucht; F. Visscher) en Horst (wespennesten uitgravend, wormen, kevers, veel harige rupsen, hoornaar en zelfs een kikker; A. Ova, G. Lamers, E. de Waard e.a.). De Notenkraker in Delfzijl verstopte een dode muis tot drie maal toe en zocht hem dan weer op om er verder van te eten (M. Jonker).

Elders in Europa werden eveneens Notenkrakers gemeld en Britse vogelaars keken hoopvol naar het vasteland. In september werden Notenkrakers gezien in Noorwegen (groepen) en Denemarken. Op trekposten in Noordwest-Duitsland werden in oktober 4 solitaire Notenkrakers geteld. In Vlaanderen werd een 'Siberische' Notenkraker gemeld vanaf 29 oktober bij Leuven. Uit het oosten van Europa kwamen geen berichten van grote verplaatsingen, al waren bijvoorbeeld in Hongarije de aantallen tweede helft oktober wel hoger dan normaal (www.birding.hu). Het blijft voorlopig dus nog wachten op een echte invasie van deze magnifieke soort...

Figuur 2. Verspreiding van ter plaatse verblijvende (groen) en trekkende (rood) Notenkrakers in 1989-2008 (som per atlasblok over alle jaren).

Figuur 3. Aantal waargenomen Notenkrakers in 1973/74-2008/09 in Nederland (bronnen: BSP, Waarneming.nl, Dutch Birding, Limosa, Atlas van de Nederlandse Vogels, Het Vogeljaar) en het aantal trekkende vogels in Falsterbo, Zweden (1973-2008, bron: www.skof.se). Aantal in Nederland in seizoenen 2008/09 is onvolledig (gegevens tot en met oktober verwerkt).